

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. **ЮЕ:** *Юридична енциклопедія* у 6-х томах / Відп. ред. Ю.С.Шемшученко. – К.: Українськ. Енци-дія., Т. 1. – К., 1998, Т. 2. – К., 1999, Т. 3. – К., 2001, Т. 4. – К., 2003, Т. 5. – К., 2006.
2. **LDCE:** *Longman Dictionary of Contemporary English* / Summers D., Dignen S., Stock P. – UK: Clays Ltd, 1995. – 1692 p.
3. **Головко, П:** *Головко В.В.* Твори в 2-х томах. – Т. 2. – К.: Держлітвидав., 1957.
4. **Конституція України:** *Конституція України*: Прийнята на 5-й сесії Верховної Ради України 28 червня 1996р. – К.: Преса України, 1997. – 80 с.
5. **КК України:** *Кримінальний Кодекс України*. Зб. статей. – К., 2001.
6. **Науково-практичний коментар КК України:** *Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України* / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Каннон, А.С.К., 2001. – 1104 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Анна Ляшук – кандидат філологічних наук, доцент кафедри практики германських мов Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: зіставна семантика, порівняльне термінознавство.

РОЛЬ КОНТЕКСТУАЛЬНОЇ СИНОНІМІЇ У ТРАГЕДІЇ ЕСХІЛА «ПРОМЕТЕЙ ЗАКУТИЙ»

Інна ПЕРЦОВА (Кіровоград, Україна)

У статті досліджуються індивідуально-авторські особливості контекстуальної синонімії у трагедії Есхіла «Прометей закутий» та творче її використання в процесі створення поетичної картини світу давнім поетом. Контекстуальна синонімія розглядається як один із факторів, що впливають на процес смислової перебудови слова в творі.

The article is aimed at the research of the author's individual characteristics of the contextual synonymy in the Aeschylus' tragedy "Prometheus Bound". Its artistic use in the process of the poetic picture of the world creation by the ancient poet is as well studied. The contextual synonymy is given as a factor influencing the process of the meaningful restructuring of the word in the work of fiction.

Ідея пізнання реальності через призму внутрішнього буття втілюється в поетичній картині світу давньогрецького поета, основоположника античної трагедії Есхіла. Світ богів, зображених у трагедії «Прометей закутий», певною мірою світ сучасників Есхіла з одвічними проблемами добра і зла, любові й ненависті, тиранії та свободолюбства. Поетична мова Есхіла величава, урочиста, емоційна, багата на незвичайні метафори, порівняння та епітети. Дослідники часто називають її штучною. Але, очевидно, автор прагнув, щоб грандіозності порушених ним проблем відповідала монументальна поетична мова. Цікавість до особистості майстра слова визначає особливу увагу до його стилю, що виявляється як у виборі тематики твору, так і у виборі художніх засобів, за допомогою яких моделюється його художній світ. Філологічний зміст проблеми поетики мови перебуває в центрі уваги вчених ще за часів Аристотеля, який уважав ознакою цінності мовного стилю використання «усього того, що виходить за межі звичайної мови» [1: 67]. Одним з елементів художнього стилю Есхіла, який з надзвичайною майстерністю використовував виразний потенціал мови, є контекстуальна синонімія.

Відомо, що синонімія в системі художніх засобів мови займає особливе місце. Синонімічний ряд містить мовні одиниці, які стосуються одного смислу, але характеризують його по-різному. У художньому тексті синонімічні зв'язки часто виникають у слів, які не є синонімами на рівні узусу мови. Аналіз контексту при дослідженні різних аспектів мови є в колі актуальних проблем лінгвістики. Для семасіологів важливість аналізу контексту при дослідженні смислового навантаження слова в умовах художнього тексту є незаперечною і всіма визнаною, тому що без дослідження контекстуального оточення лексичної одиниці не може бути досягнута об'єктивність у розкритті значення слова. Вплив контексту часто приводить до асоціативної зміни смислового наповнення слів.

На відміну від мовних синонімів, контекстуальні синоніми поза певним лексичним оточенням синонімами не є і за своєї природою являють собою семантично зближені слова. Контекстуальна синонімія ґрунтується на додаткових специфічних (індивідуальних) нашаруваннях, без тотожності; поза повним контекстом контекстуальна синонімія не має відтворюваності. Поруч з контекстуальними синонімами в тексті реально або імпліцитно присутнє слово з нормативним вираженням головного значення, що слугує тим нейтральним

фоном, завдяки якому необхідне значення актуалізується іншими членами ряду. У таких випадках мовний синонім (або домінанта) визначає смислове наповнення контекстуально зумовленого члена синонімічного ряду, а не навпаки. Контекстуальні синоніми набувають у тексті емоційно-експресивного забарвлення, яке, можливо, і не властиве їм в узусі.

Отже, вважаємо за можливе визначити контекстуальну синонімію як результат смислового наближення різних за семантичним наповненням слів, які використовуються автором у новому значенні, що не збігається із загальновідомим. Для контекстуальних або оказіональних синонімів характерні наступні ознаки: контекстуальна обумовленість, індивідуальний характер семантики слів, ненормативність використання. Проблема контекстуальної синонімії знайшла відбиття в працях багатьох дослідників, як класиків радянського мовознавства й літературознавства: В.В. Виноградова [2], Л.В. Щерби [8], так і сучасних учених: О.А. Семенка [7], Є.В. Капацінської [4], Г.П. Прудникової [6] та ін.

Таким чином, мета статті полягає в аналізі ролі контекстуальної синонімії в поезії Есхіла. Завдання публікації полягають у дослідженні індивідуально-авторських особливостей контекстуальної синонімії та її ролі у створенні поетичної картини світу Есхілом.

Контекстуальні синоніми існують лише в межах конкретного поетичного фрагмента й за його межами позбавлені можливості вступати в синонімічні зв'язки. Слово як контекстуальний синонім отримує нове життя, розкриваючи всю закладену в ньому реальність і створюючи незвичайну багатошаровість і багатоплановість поетичних образів.

Контекстуальна синонімія у трагедії Есхіла є одним із шляхів до підтексту, ідеї твору, допомагає декодувати його:

«На жарком камне гибнуть, иссыхать, сгнивать

В просторах злых, пустынных, неприветливых» [3: 122].

Автор не приймає жорстокості й мстивості Зевса, який прирікає Прометея на страшні муки. Панування всеохоплюючого зла підкреслюється контекстуальними синонімами *злий* (перен. такий, що завдає велику неприємність, біль; сильний, крайній за ступенем свого виявлення), *пустинний* (безлюдний, незалюднений), *непривітний*. (недоброзичливий, неприязний). Контекстуальні зв'язки в тексті виявляють смислові паралелі між цими словами. Їхні синонімічні відношення виникають на основі семи 'неприємний', яка реально присутня в значеннях епітетів *злий та непривітний* та асоціативно-імпліцитно в значенні слова *пустинний*. Прикметники *пустинний та непривітний* розвивають додаткові значення, що семантично й стилістично перевтілюються у складі незвичних словосполучень. У словарному значенні епітета *пустинний* немає вказівки на позитивну чи негативну оцінку. Проте в його семантичній структурі є асоціативні семи самотності-одинокості, які актуалізують у цьому контексті цілу парадигму заперечних номінацій: «нема», «ніколи», «ніхто». Крім того, уживання слова *пустинний* в одній асоціативній низці з прикметниками *злий та непривітний* вносить додаткові емоційні моменти в його значення. У семантиці слів *непривітний та пустинний* актуалізуються семи 'біль', 'страждання', які наявні в смисловій структурі слова *злий*. Як бачимо, емоційний тон поетичного фрагмента побудований на образно-асоціативній основі.

Контекстуальні синоніми дають змогу автору створити персоніфікований образ болю, який приносить Іо великі страждання:

«Сушит боль! Плетью бьет! Грудь грызет» [3: 133].

Автор наче відчуває недостатність сказаного семантикою дієслова *сушити* (перен. виснажити, зморити) і посилює його значення контекстуальними синонімами *бити* (спричиняти тремтіння), *грызти* (перен. мучити, мордувати), надаючи інтенсивності образу болю та створюючи емоційне напруження тексту. Контекстуальні синоніми спираються на інтегральну сему 'мучити', яка міститься в семантиці слів *сушити, грызти* й асоціативно у семантиці слова *бити*. Контекстуальна синонімія сприяє актуалізації у семантичній структурі зазначених слів експресивних сем, які фіксують авторські емоції. Контекстуальні синоніми використані для того, щоб передати драматизм долі Іо, масштабність її трагедії; викликати в читача відчуття нелюдських мук, які стали постійними супутниками нещасної дівчини.

Контекстуальна синонімія уможливило автору точніше передати своє ставлення до зображуваного:

«В сердце бешеный ужас стучит и стучит.
Помутнело в глазах, закружилось кругом.
Одержимости темной чудовищный вихрь
Сбил с дороги. Бессвязно лепечет язык.
Спотыкаются, вязнут слова» [3: 144].

Почуття жаху, катастрофи, співчуття дівчині-теличці Іо виникає з першого рядку. Віршована конотація набуває явно негативної емоційності. Дівчина не може знайти спокою. Для того, щоб відтворити атмосферу безвиході, страху перед невідомістю, Есхіл звертається до контекстуальної синонімії. Різні за своїм смисловим наповненням слова *спотыкаются* (перен. раптово припинити будь-що робити, зупинитися, відчувши неочікувану перешкоду) та *в'язнути* (застрягати в будь-чому в'язкому, липкому) вписуються в синонімічний ряд з домінантою *перериватися*. У значеннях цих слів немає вказівки на позитивну чи негативну емотивність або оцінку. Проте вживання їх у контексті, зарядженому негативною емоційною енергією, призводить до появи в їхній семантиці негативних моментів значення. Таким чином, об'єднані спільною ідеєю слова, які мають різні значення, стають контекстуальними синонімами. Слова *спотыкаются* та *в'язнути наповнюються смислом*, не властивим їм поза цим контекстом: розмовляти плутано. У поетичному фрагменті вони є своєрідним тлом для розкриття почуттів ліричної героїні.

Часто для того, щоб висловити свої емоції, давній поет наче складає смисл декількох слів:

«Неужто ты не видишь
Все бессилье людей, уродство, хилость,
Наяву сон?» [3: 131].

Лінгвістичною умовою виникнення синонімічних зв'язків є наявність спільних сем. Синоніми *бессилля* (відсутність сил, фізична слабкість), *виродливість* (перен. дещо негативне, ненормальне), *кволість* (слабкість, хворобливість) об'єднані семою 'недосконалість', яка асоціативно поєднана із семантикою кожного з цих слів і завдяки своїй контекстуальній актуалізації займає позицію ядерної. Це означає, що презентований синонімічний ряд можна продовжити мовним синонімом *недосконалість*. Тобто слово-домінанта, на фоні якого стає зрозумілим семантичне наповнення контекстуальних синонімів, подане імпліцитно. Проте Есхіл не обмежився одним нейтральним епітетом, адже поет хоче звернути увагу на вину Зевса-тирана перед людьми. Саме тому він використовує такий контекстуальний синонімічний ряд, у якому кожне наступне слово підсилює смислово виразність та негативне емоційне забарвлення попереднього.

Для контекстуальних синонімів у трагедії Есхіла характерна певна метафоричність образів:

«Чье сердце камень, медь и лед?
Кто из богов над тобою посмеется?
Кто слез с тобой не стане лить?
Один лишь Зевс» [3: 118].

Контекстуальна синонімія у цьому поетичному фрагменті є ключем до розуміння душевної сутності верховного бога Зевса. Значення слів *камень* (кам'яне серце – перен. безжалісний, жорстокий), *медь* (хімічний елемент, метал красно-жовтого кольору, в'язкий та ковкий), *лід* (мерзла та стверділа вода) зближуються в контексті, посилюють одне одного, створюючи багатий емоційний настрій. Контекстуальна синонімія виділених слів стала можливою з причини їхнього асоціативного зв'язку. Вона ґрунтується на спільних асоціативних семах, пов'язаних із семантичною структурою кожного з цих слів – 'твердий', 'міцний', а семантична відмінність контекстуальних синонімів вносить у загальний смисл поетичної фрази додаткові смислові відтінки: Зевс не тільки жорстокий, безпощадний і злий, він мертвий душею і серцем. Слова *камень*, *медь*, *лід*, ужиті в одному контексті поруч, не тільки характеризують індивідуальні риси Зевса, а й створюють відчуття безпорадності Прометея перед верховним богом.

У трагедії Есхіла контекстуальна синонімія іноді презентована двочленною опозицією: домінанта (нейтральне слово) – контекстуальний синонім:

Гермес

«Мученьями своїми упиваєшся?»

Прометей

«О, упиваюся! И хочу врагам моим

Такого опьянення! И тебе, Гермес!» [3: 147]

Контекстуальний синонім *сп'яніння* (від *п'янити* – ставати *п'яним*) потрібно розглядати на фоні домінанти *страждання* (фізичний чи духовний біль, муки), яка подана імпліцитно. Якщо порівняти значення цих слів, то бачимо, що між ними нема ніякої спільної семантики. Контекстуальний зв'язок слів *сп'яніння та страждання* здійснюється за рахунок семантичного поля навколо слова *муки* («Мученьями своїми упиваєшся?»). Це слово і є тим семантичним показником, завдяки якому смисл слова *сп'яніння* може бути інтерпретованим. Слова Гермеса викликають протест у душі Прометея. Уживаючи контекстуальний синонім *сп'яніння*, Есхіл підкреслює бунт Прометея проти Зевса та його вірних помічників. Вибір цього слова розрахований на певне емоційне сприйняття. Слово *сп'яніння* виділяється своїм іронічним забарвленням, адже по суті не насолод бажає Прометей своїм катом, а таких же нелюдських страждань.

Контекстуальна синонімія в трагедії Есхіла «Прометей закутий» – результат особливих взаємозв'язків зі словом. Велика роль при виникненні контекстуальних синонімічних зв'язків належить периферійним семам. Значну роль у створенні оказіональних синонімів відіграють багатогранні асоціативні зв'язки в межах індивідуально-мовної системи письменника. Саме тому в проаналізованих поетичних рядках як контекстуальні синоніми автором використані слова, близькі за асоціативно-логічними зв'язками. Функціонування в тексті контекстуальних синонімів завжди супроводжується смисловими змінами та формуванням у семантичній структурі експресивних сем.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Аристотель «Об искусстве поэзии» – М., 1957. – 183 с.
2. Виноградов В.В. Насущные задачи советского литературоведения. – М., 1951. – 56 с.
3. Есхіл, Софокл. Трагедії – М., 2001.
4. Капацинская Е.В. Синонимы в художественной речи К. Паустовского, Ю. Казакова, В. Солоухина, И. Соколова-Микитова: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Горький, 1979. – 20 с.
5. Касаткина Т.А. Художественная реальность слова: онтологичность слова в творчестве Ф.М. Достоевского как основа «реализма в высшем смысле». Автореф. дисс. ... доктора филол. наук. – М., 1999. – 22 с.
6. Прудникова Г.П. Контекстуальные синонимы в художественной речи // Русский язык и литература в школе. – 1983. – № 6. – С. 57–58.
7. Семенов О.А. Особенности лексической синонимии в художественной речи (на материале произведений М. Булгакова, М. Зощенко, И. Ильфа и Е. Петрова): Дис. ... канд. филол. наук. – Кировоград, 1992. – 176 с.
8. Щерба Л.В. Опыт лингвистического толкования стихотворения // Л.В. Щерба. Избранные работы по русскому языку. – М., 1957. – С. 26–44.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Інна Перцова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри зарубіжної літератури та компаративістики Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: семасіологія, стилістика, семантичні аспекти перекладу.

ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ ГРУПИ НАЗВ ПОСУДУ, МОТИВОВАНИХ ІМЕННИКАМИ, ЩО ПОЗНАЧАЮТЬ ПРОДУКТИ, ВМІСТ ПОСУДУ

Наталія П'ЯСТ (Вінниця, Україна)

На лексикографічному та етнографічному матеріалі аналізується в синхронному й у діахронному аспектах формування лексико-семантичної групи назв посуду мотивованих іменниками, що позначають продукти та вміст посуду.

The formation of lexico-semantic group of dishes names, motivated by nouns that denote products and dishes content is analyzed on lexicographic and ethnographic material both in synchronous and diachronous aspects.

Серед недостатньо досліджених тематичних груп лексики української мови виділяється лексика на позначення назв посуду.